

díkybohu nedohledá. Ani po této stránce se publikace ostatně nikterak neodlišuje od výstavy Homosexualitát_en.

Martin Klement

Miloslav Petrusěk: *Marx, marxismus a sociologie. Texty z pozůstalosti I.*
Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2014, 116 s.

Když v roce 2010 psal poněkud specifický marxista Bohumír Pavelek v souvislosti s Miloslavem Petruskem o „závanu buržoazního puchu“ (*Buržoazní společnost*, nakladatelství Grimmus), jistě netušil, že o čtyři roky později vyjde Petruskova kniha, která bude věnována výhradně Marxovi. A nadto kniha nikoli Marxe odmítající, nýbrž takřka dráždivě věčná. Petrusěk zde přistupuje k Marxovi (a konečkonců vždy přistupoval), aniž by ho démonizoval nebo naopak bezmezně adoroval, přistupuje k němu jako k silně inspirativní osobnosti, jako k sociologickému klasikovi, ba přímo jednomu ze zakladatelů sociologie (byť by Marx o takovouto čest nepochybně nestál).

Kniha *Marx, marxismus a sociologie*, kterou dva roky po Petruskově smrti připravila k vydání Alena Miltová, se skládá ze tří textů, jež na sebe v řadě témat navazují, tvořice tak zvláštní celek, v jehož středu stojí teze, že „marxismus nikdy nebyl jednobarevný, jakkoli rudá převládala“ (s. 48).

V prvním textu je autorovým záměrem především systematický výklad Marxe a (nejen sociologických) pohledů na něj. Mnohobarevnost Marxova díla je zde ukázána jednak prostřednictvím jeho různých nedogmatických vykladačů (Robert Freedman, Jurij Davydov nebo čeští filosofové a sociologové poloviny 60. let), jednak na těch, kdo marxismus jako doktrínu učinili závaznou, určitým způsobem ji kanonizovali – těmi byli autoritativní Engels se svým proslulým spisem *Anti-Dühring*, v němž prohlásil dialektické zákony za univerzální, platné pro celý kosmos, dále Plechanov, z jehož verze marxismu se učil Lenin, a Marxe intelektuálně devastující Stalin, který „všechno, co se

mu zdálo neužitečné nebo čemu snad nerozuměl, prostě ze svého systému vyloučil“ (s. 29). Výsledkem rozmanitosti nahlížení na Marxe je Gouldnerovo konstatování, že marxismus už ve své podstatě obsahuje zásadní rozpor, který přímo určuje dva nesmiřitelné tábory (tedy k tomuto rozštěpení nedošlo až po Marxově smrti); spojuje se v něm totiž jednak verze marxismu kritického, který nahlíží člověka jako svobodného, jednak verze marxismu vědeckého, podle něhož jsme zcela determinováni. Pro sociologii to pak znamená, že Marxe je možné číst stejně tak pozitivisticky nebo strukturalisticky, jako interpretativisticky či konstruktivisticky.

Vnitřní dualismus marxismu pak Petrusěk rozvíjí v textu druhém, přičemž vychází ze základního problému, do jaké míry můžeme vůbec mluvit o Comtovi a Marxovi jako o sociolozích, když ten první sociologii spíše předpověděl a spojil ji s fantasmagorickou vizí „lidské všenápravy“ a druhý ji (onu její comtovskou verzi) hluboce odmítal. Pakliže je oba za sociology prohlásíme, má sociologie již od svého vzniku stejně dvojí povahu jako Marxovo dílo. Její comtovská i marxovská podoba (jakkoli jsou konkrétní rozdíly mezi Marxem a Comtem diskutabilní) je na jedné straně spojena s touhou racionálně konstruovat, na straně druhé má rovinu kritickou, která předpokládá svobodně jednající individuum. Nelze zkrátka spojovat sociologii pouze s racionálním konstruktivismem a sociálním inženýrstvím (což velmi kriticky činili například James Coleman nebo Friedrich von Hayek), a Petrusěk to názorně ukazuje na osudech sociologie v totalitních režimech. Důvod, proč všechny totalitní systémy obecně považují sociologii za nepřítel, je právě její dvojí podoba. Ona racionálně konstruktivistická část samozřejmě totalitním režimům vyhovuje (sociologie byla ostatně od začátku spojována se socialismem) a je v souladu s jejich představou sociálního inženýrství, zatímco část druhá, kritická, je pro ně nepřípustná. Toto platí, jakkoli jsou totalitní systémy založeny na různých ideologiích, byť by byly založeny na heslech o svobodě, rovných právech a sociální spravedlnosti. Proto Petrusěk píše, že „sociologie v plnohodnotném slova smyslu může vzniknout, existovat a rozvíjet se jen ve společnosti

demokratické nebo alespoň ‚demokratizující se‘, ve společnosti, která respektuje elementární práva svobody vědeckého bádání a projevu“ (s. 62).

V nejdramatičtějším, třetím textu, nazvaném *Marxismus po pádu komunismu*, si pak Petrusěk klade zásadní otázku, totiž nakolik je marxismus živý i v postmoderní době, z níž vymizel proletariát a ve které jsou – slovy Alaina Finkielkrauta – uvolnění „cool“ lidé silně alergičtí na vše totalitární, ovšem zároveň nejsou schopni za žádné hodnoty bojovat, protože kritický rozměr marxismu zrelativizoval celou modernitu jako předpoklad totalitarismu. Petrusěk se pak táže: „Znamená ale doklad praktické neživotnosti prakticky totéž co doklad aktuální i perspektivní teoretické impotence?“ (s. 90) A odpovídá výsostně esejisticky; říká, že praktická neživotnost v žádném případě neznamená teoretickou impotenci – ba právě naopak. Z hlediska Karla Poppera a nutnosti falzifikace vědeckých teorií (nezbytné možnosti jejich vyvrácení) se tím marxismus skutečnou vědeckou teorií konečně stal. I bez dělnického hnutí Marx zůstal prototypem kritické teorie. Otázka ovšem je, jak s takovou kritickou teorií naložit v nových společenských podmínkách. „Postmodernisté sami jsou z Marxova dědictví (z něhož většina z nich ale vychází) poněkud zmateni“ (s. 109), konstatuje Petrusěk.

Kdo zažil jedinečné přednášky profesora Petruska, ví, že přinejmenším stejně cenné jako zprostředkování jejich hlavních témat byly odbočky mimo tato témata. Také v této knize najdeme dva exkursy do oblastí nikoli

bezprostředně s Marxem spojených – jeden o osudech sociologie v nacistickém Německu (kde ani před nástupem nacismu neměla valnou prestiž ani posluchače, tudíž vlastně nebylo co likvidovat) a druhý o totalitarismu italském.

Nemá valný smysl hledat, co všechno marxistického v knize chybí (Derrida, Jameson, Žižek...), zvlášť když do výboru nebyl zahrnut obsáhlý text *Marx po Marxovi*, který editorka přislíbila zpřístupnit alespoň na internetu. Z hlediska petruskovského stylu psaní ovšem v knize nechybí nic; jakkoli celkově převažuje věcný a systematický výklad (včetně dvou z mnoha legendárních schémat), okořeněný nejrůznějšími souvislostmi, najdeme v ní (zvláště pod čarou) Miloslava Petruska s veškerou pro něj typickou ironií. V jedné z poznámek například píše: „V dělnickém hnutí byla populární píseň, v níž se zpívalo o tom, jak ‚přijdou ty krásné chvíle, jež popsal Marx ve svém díle‘. Dělnická třída (...) však ani zdaleka netušila, že Marx nikdy žádné ‚krásné chvíle‘ nepopsal, snad kromě své idylické vize zrušené dělby práce“ (s. 57). Některé poznámky stojí za hlubší zamyšlení, tak jako Petruskova formulace tzv. Herringova zákona (o jakého Herringa šlo, věděl snad jen autor sám), podle kterého „profesionálové většinou nedovedou používat své kompetence k vlastnímu užitku: psycholog nedovede tlumit vášnivé emoce, ekonom překračuje rozpočet, historik zapomíná na minulost a sociologové neumějí uspořádat sociální vazby mezi sebou“ (s. 72).

Miroslav Paulíček